
Destinacions turístiques

PID_00239578

Jordi Calabuig
Francesc González
Marta Nel·lo

Material docent de la UOC

Jordi Calabuig

Geògraf especialista en turisme. Professor a l'EUTO de la Universitat Rovira i Virgili i coordinador del postgrau Gestió de destinacions turístiques i activitats d'oci de l'EUTO.

Francesc González

Llicenciat en Geografia i Història per la Universitat Rovira i Virgili i doctor en Geografia per la Universitat Autònoma de Barcelona. Actualment, és professor dels Estudis d'Economia i Empresa de la Universitat Oberta de Catalunya. Ha publicat diferents llibres i articles en revistes especialitzades sobre turisme i geografia. Les seves línies d'investigació actuals se centren en el turisme litoral i cultural.

Marta Nel-lo

Llicenciada en Geografia i Història, i doctora en Geografia per la Universitat Rovira i Virgili. Professora de l'Escola de Turisme a la Universitat Rovira i Virgili.

La revisió d'aquest material docent ha estat coordinada pel professor: Francesc González (2016)

Quarta edició: setembre 2016
© Jordi Calabuig, Francesc González, Marta Nel-lo
Tots els drets reservats
© d'aquesta edició, FUOC, 2016
Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona
Disseny: Manel Andreu
Realització editorial: Oberta UOC Publishing, SL
Dipòsit legal: B-19.218-2016

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars del copyright.

Introducció

L'assignatura de *Destinacions turístiques* pretén oferir una lectura del món per mitjà del turisme. Es tracta de donar a conèixer la situació actual del planeta pel que fa a les seves diferents temàtiques humanes i socials, per a ser comprès als ulls dels agents vinculats al turisme. Atès el seu marcat caràcter territorial, l'ús de l'estadística regional i per països i la cartografia d'espais i de modalitats turístiques són presents al llarg de tot el contingut.

En especial es pretén destacar la relació existent entre el turisme i el territori que l'envolta i sobre el qual s'assenta i s'entén aquesta activitat. Simultàniament es pretén orientar sobre les diferents maneres com el turisme dóna forma al món. Aquesta visió és molt important, ja que cada cop el turisme pren més protagonisme com a activitat humana i organitzadora de l'espai. No es tracta, però, simplement de fer un repàs descriptiu d'accidents físics i de capitals sinó de destacar els aspectes ambientals, demogràfics, socioeconòmics i geopolítics que donen personalitat a les diferents regions del planeta, veure de quina manera els diferents contextos influeixen sobre l'activitat turística i presentar-ho de manera ordenada mitjançant una regionalització (una divisió del món en regions homogènies).

En el primer mòdul, "Les destinacions turístiques i l'organització del món", es pretén efectuar una introducció general a la globalització econòmica i al paper del turisme com a vector de desenvolupament. De fet es tracta de dues dinàmiques relacionades ja que la globalització té com a característica principal l'obertura de les economies i el trencament de l'aïllament, i el turisme és especialment sensible a aquest fet. La relació entre el turisme, el creixement econòmic i el desenvolupament humà és força complexa i requereix que el procés de globalització no sigui asimètric sinó que tendeixi a igualar les societats aprofitant, per exemple, les oportunitats que ofereix el turisme. Per aquest motiu el mòdul para especial interès en la necessitat d'usar el turisme com a fórmula per al desenvolupament endogen i dels vincles de l'activitat amb el desenvolupament sostenible.

En el mòdul segon, "Geografia de les modalitats turístiques al món", es pretén descriure l'estructura turística del món per grans modalitats (turisme litoral, urbà, de natura i de muntanya). Concretament, s'analitzen les condicions de localització d'aquestes modalitats, el pes de cada modalitat en el conjunt de l'activitat turística, els vincles territorials i d'altres factors que els potencien segons la regió de referència, els fluxos turístics que generen i l'oferta (sempre que hi hagi dades) disponible, i també els impactes de diferent tipus que genera cada modalitat.

El mòdul tercer, "L'espai de les destinacions turístiques al món", és el més ambiciós, ja que pretén realitzar un recorregut pel conjunt del món habitat i amb ús turístic, dividit en grans regions i subregions, on s'ofereix informació sobre diferents temes clau. Es tracta d'una descripció regional que insereix la dinàmica turística en un context més ampli que recull les condicions físiques, socioeconòmiques, ambientals i geopolítiques de cada regió, i que són les que condicionen l'estructura turística regional. Finalment el mòdul es complementa amb una descripció de l'estructura de la dinàmica turística actual per regions del món (anàlisi de l'oferta i dels mercats). Al llarg d'aquest mòdul s'ofereixen exemples i casos d'estudi significatius per a il·lustrar alguns casos concrets i una cronologia històrica per a recollir i ampliar alguns dels temes secundaris però importants que per manca d'espai no es poden desenvolupar amb detall en el mòdul. Igualment s'ofereixen accessos web a portals especialitzats en cartografia per a poder tenir una visió sintètica de la majoria de fenòmens treballats.

Els mòduls de l'assignatura són complementats per un panell de documentació. Es tracta d'una eina de suport que, sota el títol d'*Una finestra al món*, presenta fonts d'informació i enllaços a recursos d'àmbit general per completar els coneixements sobre el context geogràfic de les destinacions turístiques. El panell s'organitza en dotze regions i per a cada regió s'ofereixen tres apartats: la regió en xifres, que ofereix dades principalment de caràcter socioeconòmic; els *highlights* regionals o temes destacats a partir de notícies rellevants i documents de fons sobre aspectes de la regió que afecten el turisme; i, finalment, l'espai *El turisme al dia*, en què s'aporta informació sobre noves destinacions de referència i sobre l'estat actual del turisme a la regió.

Objectius

Els objectius que han d'assolir els estudiants amb aquesta assignatura són els següents:

- 1.** Conèixer el context ambiental, social, econòmic, cultural i polític de les principals regions i països del món.
- 2.** Utilitzar una proposta de regionalització del món com a via per a entendre els contrastos i similituds entre les grans regions i subregions mundials.
- 3.** Apreciar el canvi d'enfocament dels mateixos problemes segons l'escala de referència.
- 4.** Usar una descripció regional del món com a eina informativa i analítica en el món del turisme.
- 5.** Distingir el paper real del turisme en les diferents regions del món.
- 6.** Entendre la distribució, importància i impacte de les principals modalitats turístiques al món.
- 7.** Comprendre críticament la capacitat del turisme com a factor de desenvolupament.
- 8.** Revisar casos i exemples de destinacions turístiques a escala local, regional o nacional que permetin il·lustrar sobre la seva diversitat o que siguin rellevants per algunes de les qüestions exposades.
- 9.** Saber utilitzar fonts cartogràfiques i estadístiques bàsiques per a l'estudi de les destinacions turístiques al món.
- 10.** Saber quins són i per a què serveixen alguns dels indicadors de desenvolupament.

Continguts

Mòdul didàctic 1

Les destinacions turístiques i l'organització del món

Francesc González

1. La destinació turística. Concepte i funcions
2. El turisme com a vector de la internacionalització econòmica
3. Turisme, desenvolupament i desigualtat
4. Els reptes globals per al desenvolupament als països pobres mitjançant el turisme
5. Turisme i desenvolupament sostenible: el punt d'arribada?

Mòdul didàctic 2

Geografia de les modalitats turístiques al món

Jordi Calabuig, Francesc González i Marta Nel·lo

1. El turisme litoral al món
2. El turisme en espais de muntanya
3. El turisme urbà al món
4. El turisme en espais naturals

Mòdul didàctic 3

L'espai de les destinacions turístiques al món

Jordi Calabuig, Francesc González i Marta Nel·lo

1. Àfrica
2. L'Amèrica del Nord
3. L'Amèrica del Sud, Central i el Carib
4. L'Àsia, l'Orient Mitjà i Oceania
5. Europa

Glossari

agricultura de subsistència *f* Sistema agrari on el producte final no està destinat a la venda sinó al consum dins la mateixa unitat de producció. La característica fonamental, per tant, és l'absència de plusvàlua en el producte final.

àrea protegida *f* Aquesta és una superfície de terra i/o mar especialment consagrada a la protecció i al manteniment de la diversitat biològica o biodiversitat, i també a la protecció dels recursos naturals i culturals associats.

biodiversitat *f* Hi ha diferents definicions de diversitat biològica, totes coincideixen a referir-se segons A. Mittermeier (1993), a tres qüestions bàsiques: a) el nombre d'ecosistemes presents en una regió o en un país, b) l'heterogeneïtat vegetal i animal, i c) la variabilitat genètica que existeix entre els organismes.

BRICS *m* Aquest acrònim es forma amb les inicials en anglès de Brasil, Rússia, l'Índia, la Xina i Sud-àfrica. Es refereix a països d'economies emergents que, a la vegada, guanyen importància en el nou ordre polític internacional.

creuerista *m i f* Designa el turista que consumeix el servei en un vaixell turístic.

ecoturisme *m* L'ecoturisme és un segment de l'activitat turística que utilitza de forma sostenible el patrimoni natural i cultural, incentiva la conservació i busca la formació d'una consciència ambientalista mitjançant la interpretació del medi, al mateix temps que promou la participació, la implicació i el benestar de les poblacions autòctones locals.

estats corredors *m* Països que per la seva posició relativa estratègica serveixen els interessos de països tercers, com a taps davant de possibles agressions, com a espais de comunicació, etc.

explosió de la població *f* Circumstància de gran creixement demogràfic, característica sobretot en el moment ple de transició demogràfica. Es parla de creixement explosiu quan s'assoleixen creixements anuals acumulatius per sobre de l'1,5-2%; és a dir, quan el temps de duplicació d'una població se situa al voltant dels 30-50 anys.

fonamentalisme religiós *m* Tendència a desplaçar l'aplicació dels preceptes religiosos a la vida civil, la legislació i el govern d'un país o regió.

gueto *m* Districte residencial, normalment de dimensions reduïdes, que forma part d'una àrea urbana i que es distingeix per l'extrema concentració d'un grup ètnic o cultural. Es tracta d'una situació de segregació urbana extrema resultant del desig d'un grup ètnic d'aïllar-se voluntàriament o forçosament discriminats per la impossibilitat de barrejar-se amb la resta de residents. Els guetos no són necessàriament barris degradats sinó que també poden ser zones de renda elevada.

indicadors de desenvolupament *m pl* L'índex de desenvolupament humà (IDH), l'índex de desenvolupament de gènere (IDG) o l'indicador de pobresa multidimensional (IMP) són tres indicadors, elaborats per les Nacions Unides, que mesuren el nivell de desenvolupament d'un país o regió no només per raons econòmiques. L'IDH combina en un sol indicador l'esperança de vida, el nivell educatiu i la renda per capita. L'IDG combina els mateixos indicadors però segmentats per homes i dones. L'IPM es concentra en la combinació de tres grups de privacions essencials relacionades amb la pobresa, essent més alt com major és la seva mancança: les educatives (mesurades en anys d'escolarització i nens escolaritzats), l'assistència sanitària (mortalitat infantil i nutrició) i la qualitat de vida (que inclou l'accés a l'electricitat, el sanejament, l'aigua potable, el sòl, la disponibilitat de combustible i béns bàsics a les llars).

migracions camp ciutat *f* Procés migratori que esdevé quan les ciutats s'industrialitzen i es desenvolupen econòmicament generant molta necessitat de mà d'obra per a cobrir el seu creixement. Simultàniament el camp es mecanitza i la població activa rural és desplaçada per les màquines, amb la qual cosa es reforça la complementarietat. Altres formes de migracions camp-ciutat esdevenen quan les condicions rurals són miserables i les ciutats ofereixen possibilitats majors de prosperar, encara que sigui per mitjà de l'economia informal (com en moltes ciutats de països pobres).

nacions sense estat *f* Grups humans amb un component cultural, històric, religiós i lingüístic comú que comparteixen uns territoris homogenis però que jurídicament pertanyen a d'altres països. Dos casos molt clars són els del poble palestí i kurd.

nivell de reemplaçament de la població *f* Per a assegurar la reposició de les generacions un país o societat ha de mantenir una mitjana de fecunditat superior als 2 fills per cada dona adulta. La xifra, als països desenvolupats, se situa en els 2,1 fills per dona tenint en compte la incidència de la mortalitat, mentre que en els països en vies de desenvolupament, amb majors nivells de mortalitat, la xifra és superior.

parc nacional *m* Protegeix àrees naturals i escèniques excel·lents d'importància nacional o internacional per a usos científics, educacionals i recreatius. Són àrees relativament grans que no han estat substancialment alterades per l'home, on no es permet utilitzar recursos amb finalitats extractives.

patrimoni *m* Segons la Unesco, el patrimoni és el llegat que hem rebut del passat, el que vivim en el present i el que transmetem a les futures generacions. El concepte de patrimoni natural comprèn tant la fauna i els hàbitats d'una zona concreta, protegida o no, com les seves característiques geològiques i els seus paisatges.

revolució verda *f* Terme aplicat a la introducció de noves i més productives tècniques agrícoles, especialment varietats de gra d'alt rendiment, en països en vies de desenvolupament. Alguns països del Tercer Món van seguir les passes del Mèxic i les Filipines dels anys cinquanta i seixanta, els quals van

introduir respectivament tipus nous de blat i arròs de major rendiment que permeteren duplicar les produccions de les variants tradicionals. La necessitat d'altres inputs per a fer efectiu el progrés (fertilitzant, regadius, experiència, cooperació etc.) va fer fracassar molts projectes per manca de finançament i de capacitat d'organització suficient.

riscos naturals *m* Esdeveniment natural (volcà, terratrèmol, huracà, esllavissada, inundació, incendi, etc.) que és percebut per la població com un risc per a la seva vida i propietats.

suburbanització *f* Procés d'urbanització propi dels estadis madurs dels sistemes urbans caracteritzats per la pèrdua de població i activitats als centres urbans i la seva relocalització a la perifèria, en suburbis de nova creació connectats físicament o per carreteres amb les ciutats matrius. Un suburbi és una unitat urbana (o districte) socialment homogènia, i el terme té connotacions de baixes densitats d'ocupació residencial i d'un particular estil de vida perseguit per les famílies que opten per aquest tipus d'assentament humà.

sunbelt *m* Zones de clima càlid i suau del sud i oest dels Estats Units. Actualment, i a causa dels seus abundants incentius econòmics i espacials, són unes de les zones preferides per la població per a efectuar migracions residencials i laborals i per les empreses per a instal·lar-s'hi (per exemple, Florida o Califòrnia).

tecnòpolis *f* Àrees urbanes caracteritzades per estar especialitzades en la producció de béns d'alta tecnologia. Acostumen a configurar clústers amb altres districtes urbans relacionats (zones empresarials, campus universitaris, etc.).

teoria de la transició demogràfica *m* Teoria evolutiva que explica com les poblacions canvien els seus patrons de fecunditat i de mortalitat a mesura que es modernitzen i urbanitzen. El procés més habitual és el següent: la situació de partida, o pretransicional, on coexisteixen altes taxes de natalitat i de mortalitat, i el creixement real és escàs o inexistent, deixa pas a la caiguda de la mortalitat, a la qual segueix posteriorment la de la natalitat. La conseqüència de tot això és un període de creixement demogràfic (la fase de transició). Finalment les taxes de natalitat acaben descendent també de manera que natalitat i mortalitat es tornen a igualar però a la baixa i novament el creixement és dèbil (fase posttransicional).

tigres econòmics *m* Països d'industrialització ràpida a partir de la dècada dels 60 a l'eix del Pacífic asiàtic (principalment Taiwan, Hong Kong, Singapur, Tailàndia, Indonèsia, Corea del Sud i Malàisia).

Bibliografia

Bibliografia bàsica

Azcárate, B.; Azcárate, V.; Sánchez, J. (2010). *Geografía regional del mundo: desarrollo, subdesarrollo y países emergentes*. Madrid: UNED.

Barrado, D. i Calabuig, J. (2001). *Geografía mundial del turismo*. Madrid: Síntesis.

Boniface, B. G.; Cooper, C. (2001). *World wide destinations: the Geography of Travel and Tourism*. Oxford: Butterworth Heinemann.

Brunet, G. (dir.) (1995). *Géographie universelle* (10 vol.). París: Belin-Reclus.

De Blij, H. J.; Muller, P. O. (2000). *Geography. Realms, Regions and Concepts* (9a. ed.). Nova York: John Wiley and Sons.

El Estado del mundo. Anuario económico geopolítico mundial (diversos anys). Madrid: Akal.

Hall, C. M.; Page, S. J. (2014). *The Geography of Tourism and Recreation: Environment, Place and Space*. 4a. edició. Oxon i Nova York: Routledge.

Harrison, D. (ed.) (2001). *Tourism and the Less Developed World. Issues and Case Studies*. Londres: CABI Publishing.

Méndez, R. (2011). *El nuevo mapa geopolítico del mundo*. València: Tirant lo Blanch.

Méndez, R.; Molinero, F. (1998). *Espacios y sociedades. Introducción a la geografía regional del mundo* (5a. ed.). Barcelona: Ariel.

OMT (2011). *Tourism Towards 2030 Global Overview*. Madrid: OMT.

UNDP (diversos anys). *Informe sobre desarrollo humano*. Washington DC: UNDP.

Bibliografia complementària

Alonso, J.; Martín, E.; Pardo, C. (2009). *Geografía turística mundial*. Madrid: CERA.

Anton Clavé, S. (2012). *10 lliçons sobre turisme: el repte de reinventar les destinacions*. Barcelona: Planeta.

Arthus-Bertrand, Y. (2003). *366 días para reflexionar sobre nuestra Tierra*. Madrid / Barcelona: Lundweg editores.

Azqueta, D; Pérez, L. (1996). *Gestión de Espacios Naturales. La demanda de servicios recreativos* (237 pàg.). Madrid: McGraw-Hill.

Banco Interamericano de Reconstrucción y Fomento/Banco Mundial (2009). *Informe sobre el desarrollo mundial. Una nueva geografía económica 2009*. Colombia: Banco Mundial, Mundi-Prensa i Mayol Ediciones, S.A.

Callizo Soneiro, J. (1991). *Aproximación a la geografía del turismo*. Madrid: Síntesis.

Carreras, C. (dir.) (1997). *Geografía Universal* (3a. ed., 8 volums). Instituto Gallach.

Cazes, G. (1999). "Les littoraux en proie au tourisme. Éléments de réflexion" *Hérodote* (núm. 93, pàg. 144-164).

CNUMAD (1993). *Guia de l'Agenda 21. L'aliança global per al Medi Ambient i el Desenvolupament* (150 pàg.). Cimera per a la Terra, Conferència de les Nacions Unides per al Medi Ambient i el Desenvolupament. Barcelona: Departament de Medi Ambient, Generalitat de Catalunya.

Cooper, C. (1990). "Resorts in decline. The management response". *Tourism Management* (núm. 11, 1, pàg. 63-67).

Crespi, M.; Planells, M. (2011). *Destinos turísticos*. Madrid: Síntesis.

Dewailly, J. M. (1990). *Tourisme et aménagement en Europe du Nord*. París: Masson.

Diversos autors (2008). *Destinos turísticos: viejos problemas ¿nuevas soluciones?*. Universidad de Castilla-La Mancha.

Diversos autors (2003). *El Atlas de Le Monde Diplomatique* (edició en castellà). València.

Diversos autors (2002). *The Canadian Ecotourism Market* (Special Repot, núm. 15, WTO, 134 pàg.). Madrid: Market Intelligence and Promotion Section, Sustainable Tourism Development Section.

Diversos autors (2002). *The French Ecotourism Market* (Special Repot, núm. 16, WTO, 174 pàg.). Madrid: Market Intelligence and Promotion Section, Sustainable Tourism Development Section.

Diversos autors (2002). *The U.S. Ecotourism Market* (Special Repot, núm. 12, WTO, 142 pàg.). Madrid: Market Intelligence and Promotion Section, Sustainable Tourism Development Section.

Diversos autors (2002). *The Italian Ecotourism Market* (Special Repot, núm. 13, WTO, 100 pàg.). Madrid: Market Intelligence and Promotion Section, Sustainable Tourism Development Section.

Diversos autors (2002). *The Spanish Ecotourism Market* (Special Repot, núm. 14, WTO, 152 pàg.). Madrid: Market Intelligence and Promotion Section, Sustainable Tourism Development Section.

Diversos autors (2001). *The British Ecotourism Market* (Special Repot, núm. 11, WTO, 100 pàg.). Madrid: Market Intelligence and Promotion Section, Sustainable Tourism Development Section.

Diversos autors (2001). *The German Ecotourism Market* (Special Repot, núm. 10, WTO, 105 pàg.). Madrid: Market Intelligence and Promotion Section, Sustainable Tourism Development Section.

Diversos autors (1990). *Manejo de áreas protegidas en los trópicos* (315 pàg.). Traduït i editat en castellà per Biocenosis, A.C. de Mèxic. Asociación Civil para la Conservación y el Manejo de los Recursos Naturales, publicat per UICN en coordinació amb el Programa de les Nacions Unides per al Medi Ambient, amb la contribució de SIMUVIMA-Sistema Mundial de Vigilància del Medi Ambient del PNUMA, Gland, Suïssa.

Dumont, G.-F. (2001). *Les populations du monde*. París: Armand Colin.

Florida, R. (2009). *Les ciutats creatives. Com l'economia creativa està convertint la tria de l'indret on viure en la decisió més important de la teva vida*. Barcelona: Pòrtic.

Getz, D. (2008). *Event tourism: Definition, evolution and research*. *Tourism Management*, 9.

Goldstone, P. (2003). *Turismo. Más allá del ocio y del negocio*. Barcelona: Debate.

Greenpeace (diversos anys). *Destrucción a toda costa*.

Jones, A.; Phillips, M. (ed.) (2010). *Disappearing Destinations. Climate Change and Future Challenges for Coastal tourism*. Oxfordshire i Cambridge: CABI.

Lozato, J. P. (1987). *Géographie du tourisme. De l'espace regardé à l'espace consommé*. París: Masson.

Lozato, J. P. (1991). *Mediterráneo y turismo*. Barcelona: Masson.

Lluch, E. (dir.) (1981-1984). *Geografía de la sociedad humana* (8 vol.). Barcelona: Planeta.

Marchena, M. J. (1994). "Un ejercicio prospectivo: de la industria del turismo 'fordista' al ocio de producción flexible". *Papers de Turisme* (núm. 14-15, pàg. 79-94).

Marchena, M. J. (1995). "Los procesos de reestructuración de la industria turística a escala global". *Estudios regionales* (núm. 43, pàg. 239-259).

Marrou, L.; Sacareau, I. (1999). *Les espaces littoraux dans le monde*. París: Gap Ophrys.

Mesplier, A.; Bloc-Duraffour, P. (2000). *Geografía del turismo en el Mundo*. Madrid: Síntesis.

Mittermeier, R.; G. De Mittermeier, C. (1993). "Conservación global de la biodiversidad. El papel de México y su potencial para el futuro. El turismo tradicional frente a las nuevas modalidades del turismo y su relación con el Medio Ambiente". *III Simposio Internacional de Turismo, Ecología y Municipio* (7 pàg.). SEDESOL, PNUMA, OMT-WTO-BTO. Mazatlán, Mèxic: Secretaría de Turismo de México, del 30.08 al 4.09.1993.

Navarro, E.; Thiel, D.; Romero, Y. (2015). *Periferias del placer: cuando turismo se convierte en desarrollismo inmobiliario-turístico*. Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles, núm. 67.

OMT (2014). *Global Report on Adventure Tourism*. Madrid: OMT.

OMT (diversos anys). *Panorama OMT del turismo internacional*. Madrid: OMT.

OMT (2016). *Barómetro OMT del turismo mundial*.

Pearce, D. G. (1987). *Tourism Development*. Londres: Longman.

Revels, T. J. (2011). *Sunshine Paradise: A History of Florida Tourism*. Gainesville: University Press of Florida.

Richter, L. (2001). "Tourism Challenges in Developing Nations: Continuity and Change at the Millenium". A: D. Harrison (2001). *Tourism and the Less Developed World. Issues and Case Studies* (pàg. 47-59). Londres: CABI Publishing.

Rodrigue, J-P.; Notteboom, T. (2013). *The Geography of Cruise Shipping: Itineraries, Capacity Deployment and Ports of Call*. Hofstra University.

UNEP-WCMC (diversos anys). *Protected Planet Report*.

Urbain, J. D. (2002). *Sur la plage. Mœurs et coutumes balnéaires XIXe et XXe siècles*. París: Payot y Rivages.

Valva, P. (2014). "Shared Living and Sustainability: Emerging Trends in the Tourism Industry". *AlmaTourism. Journal of Tourism, Culture and Territorial Development*, vol. 5, núm. 3.

Wilson, J. (ed.) (2010). *Routledge Handbook of Tourism Geographies*. Londres: Routledge.

World Travel and Tourism Council (diversos anys). *Travel and tourism economic impact*. Londres: WTTC.

World Travel and Tourism Council (2007). *World Travel and Tourism Forging Ahead*. Londres: WTTC.

Cronologies històriques

Cronologia històrica mundial: www.timemaps.com/history

Cronologia per temes: ehistory.osu.edu/timeline-events

Visualització de dades de tendències a llarg termini: ourworldindata.org/

Cartografia

Cartoteca virtual de la Universitat de Texas a Austin: www.nationsonline.org/oneworld/maps.htm

Col·lecció de mapes de la Biblioteca de la Universitat de Cambridge: www.lib.cam.ac.uk/collections/departments/maps/collections

Portal cartogràfic de tot el món Map libraries de la Universitat de Minnesota: www.lib.umn.edu/borchert

Col·lecció de mapes de la Biblioteca de la Universitat de Yale: web.library.yale.edu/maps

Recursos cartogràfics de la Universitat d'Ottawa: uottawa.libguides.com

Cartografies a la Biblioteca nacional de França: signets.bnf.fr/html/categorie/c_912cartographie.html

Cercador de cartografia de la Universitat de Califòrnia Berkeley: oskicat.berkeley.edu/

Geography & Map Reading Room de la Biblioteca del Congrés dels EUA: www.loc.gov/maps/

Cartoteca digital de Catalunya: cartotecadigital.icc.cat/

Atles del món. Projecte de Wikimedia: en.wikipedia.org/wiki/Portal:Wikiatlas

NASA Earth Observatory. Imatges per temes i mapes globals: earthobservatory.nasa.gov/

Mapes turístics de la guia Lonely Planet: www.lonelyplanet.com/places